

Oskar Szczygieł, Dominika Zwęglińska-Gałecka,
Sławomir Kalinowski

Wymiary ubóstwa wiejskiego na przykładzie Mazowsza

Streszczenie: Problem ubóstwa, w tym ubóstwa energetycznego, to kwestia wymagająca stałego monitorowania i badań. Prezentowane w artykule wyniki dwóch projektów badawczych skupiają się na problemach ubóstwa i ubóstwa energetycznego na obszarach wiejskich województwa mazowieckiego. Celem badań była analiza sytuacji mieszkańców i beneficjentów ośrodków pomocy społecznej w kontekście przenikania się rozpatrywanych zjawisk. Zauważono, że ubóstwo energetyczne stanowi nowy wymiar ubóstwa na wsi, który nie powinien być postrzegany jedynie jako aspekt ubóstwa dochodowego, lecz jako odrębny wymiar deprywacji. Badania wyraźnie pokazują nierozzerwalny związek pomiędzy ubóstwem a ubóstwem energetycznym, o czym na Mazowszu świadczy nakładanie się obu zjawisk. Zagrożenie ubóstwem energetycznym obejmuje również osoby nieubogie, jednak to ubodzy są najbardziej narażeni na ten problem. Wyniki badań prowadzą do wniosku, że ubóstwo energetyczne jest poważnym problemem na obszarach wiejskich, a przeciwdziałanie mu wymaga kompleksowych działań uwzględniających różne wymiary ubóstwa.

Słowa kluczowe: ubóstwo, wykluczenie społeczne, ubóstwo energetyczne, Mazowsze.

1. Wprowadzenie

Ubóstwo stanowi zjawisko wielowymiarowe, często towarzyszące wykluczeniu społecznemu polegającemu na braku możliwości uczestnictwa jednostek lub grup

Mgr Oskar Szczygieł, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Ekonomii Wsi, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: oszczygiel@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0002-7622-6933; **dr Dominika Zwęglińska-Gałecka**, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Socjologii Wsi, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: dzweglinska@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0002-9321-2031; **dr hab. Sławomir Kalinowski**, prof. IRWiR PAN, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Ekonomii Wsi, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, e-mail: skalinowski@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0002-8068-4312.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

społecznych w życiu zbiorowym (Jewczak, Korczak 2023; Tarkowska 2012). Nie jest ono jednorodne – jego oblicze zależy od kontekstu, miejsca i zdolności radzenia sobie z nim (Stowarzyszenie Wiosna 2023; Szukalski, Wiktorowicz [red.] 2023; EAPN Polska 2021; Golinowska 2018; [red.] 1997; [red.] 1996; Szarfenberg 2018; 2012; Kurowska 2008). I chociaż pierwsze badania dotyczące ubóstwa prowadzone były już ponad sto lat temu (Rowntree 1901), to nadal nie ma jednej definicji tego terminu. W niniejszym artykule ubóstwo określone zostało jako zjawisko społeczne, które przejawia się brakiem wystarczających środków materialnych potrzebnych do pokrycia określonego poziomu wydatków na dobra i usługi oraz brakiem dostępu do dóbr i usług (Kalinowski 2022; ONZ 2005). Konsekwencją tego zjawiska jest często wykluczenie społeczne uniemożliwiające społeczeństwu korzystanie z dóbr i usług w stopniu zapewniającym zaspokojenie potrzeb na danym poziomie.

W opracowaniu zwrócono uwagę na dwa elementy: ubóstwo na obszarach wiejskich oraz „nowy” wymiar zjawiska ubóstwa, jakim jest ubóstwo energetyczne. Po pierwsze mimo dokonujących się zmian mieszkańcy obszarów wiejskich nadal stanowią jedną z grup najbardziej narażonych na ryzyko doświadczania tych problemów (Bertolini 2019; Raczkowska, Wrześcińska-Kowal 2018; Łapińska-Tyszka, Perepeczko 2002). Mieszkańcy wsi są w większym stopniu podatni na deprywację potrzeb w porównaniu z mieszkańcami miast (Kalinowski 2022). To przekonanie dominuje od lat. Obecnie, chociaż wskaźniki biedy i ubóstwa na wsi nadal są wyższe niż w miastach, to trend ten uległ znacznemu złagodzeniu. Dzieje się tak dzięki trwającemu od 30 lat wzrostowi gospodarczemu, poprawie sytuacji na rynku pracy oraz korzystnym skutkom polityk unijnych, zwłaszcza Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) i polityki spójności (Czubak, Sadowski 2010).

Po drugie szczególnym wymiarem ubóstwa, któremu polityczni decydenci i badacze poświęcają coraz więcej uwagi, jest ubóstwo energetyczne. Tego problemu nie można zignorować w kontekście obecnych wyzwań, takich jak kryzys energetyczny, rosnące ceny surowców energetycznych, a także kwestii związanych z dostawami energii (Dong, Dou, Jiang 2022; Adom i in. 2021; Bouzarovski, Thomson, Cornelis 2021; KE 2020; Bouzarovski, Petrova 2015; Pachauri, Spreng 2011; Birol 2007). Podobnie jak ubóstwo, ubóstwo energetyczne pozostaje pojęciem, które nie ma jednej definicji. Wskazuje się przykładowo, że zjawisko ubóstwa energetycznego to sytuacja, w której gospodarstwo domowe nie jest w stanie zapewnić odpowiedniej ilości energii niezbędnej do spełnienia podstawowych potrzeb związanych z codziennym funkcjonowaniem (Nagaj 2022; Boguszewski, Herudziński 2018; Lis i in. 2016; Sępniak, Tomaszewska 2016; Owczarek, Miazga 2015a; 2015b). European Fuel Poverty and Energy Efficiency Project (EPEE) definiuje ubóstwo energetyczne jako brak środków na utrzymanie ogrzewania na odpowiednim poziomie za uczciwą cenę (Górska 2022). Zjawisko to jest bezpośrednio związane z występowaniem

trudności ekonomicznych, choćby takich jak brak możliwości opłacenia rachunków za energię czy wymianę źródeł energii (Cheng, Tani, Wang 2021; Simock i in. 2017; Bouzarovski, Petrova, Sarlamanov 2012). Jednak – jak wynika z przeprowadzonych badań – to nie wszystkie wymiary ubóstwa (Kalinowski i in. 2024).

Problem rozpatrywany w niniejszym opracowaniu koncentruje się na występowaniu i cechach ubóstwa oraz ubóstwa energetycznego na obszarach wiejskich w województwie mazowieckim. Odwołano się tu do dwóch realizowanych w 2022 i 2023 r. projektów badawczych dotyczących występowania tych zjawisk we wspomnianym województwie. Celem tego opracowania było rozpoznanie i zrozumienie, jak zjawiska ubóstwa i ubóstwa energetycznego związane są z poziomem życia i sytuacją ekonomiczną mieszkańców mazowieckich wsi oraz jaka jest ich skala i charakter. Mimo że ubóstwo dochodowe i energetyczne są współwystępujące, to nie są ze sobą tożsame (Boguszewski, Herudziński 2018). Ubóstwo energetyczne należy uznać za silnie związane z ubóstwem rozumianym w wymiarze ekonomicznym, lecz także jako deprivację dostępu do dóbr materialnych i zasobów. Autorzy uważają, że zarówno zagadnienia związane z ubóstwem, w tym także ubóstwem energetycznym, jak i wiążącym się z nim wykluczeniem społecznym, pozostają ważnym i aktualnym tematem badawczym.

W pierwszej części analizy omówiono wskazania badanych beneficjentów pomocy społecznej – na początku zaprezentowano tu odpowiedzi respondentów opisujących ich sytuację materialną, następnie dochody, możliwości materialne oraz wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej i społecznej (Severe Material and Social Deprivation – SMSD¹), którego wartości stanowią będąc swego rodzaju łącznikiem między zjawiskiem ubóstwa dochodowego i ubóstwa energetycznego. W drugiej części analizy uwagę skoncentrowano na wynikach pozwalających ukazać występowanie zjawiska ubóstwa energetycznego na Mazowszu. Punktem wyjścia był tu – podstawowy w badaniach ubóstwa energetycznego – wskaźnik LIHC (Low Income, High Cost, tzw. Wysokie Koszty, Niskie Dochody; zob. Herrero 2017; Okushima 2017; Papada, Kaliampakos 2016; Rademaekers i in. 2016) oznaczający niskie dochody i wysokie wydatki na energię (opracowany przez Centrum Doradcze ds. Ubóstwa Energetycznego – Energy Poverty Advisory Hub [EPAH 2021]), który pozwala określić udział badanych mogących doświadczać problemu ubóstwa energetycznego. Odwołano się także do subiektywnych wskazań ankietowanych dotyczących zaspokajania potrzeb energetycznych, do problemu występowania zadłużeń w opłatach za energię oraz konieczności funkcjonowania w nieefektywnych energetycznie mieszkaniach i domach. W tej części opracowania uwzględniono również odpowiedzi beneficjentów ośrodków pomocy społecznej (OPS) na obszarach

¹ Wskaźnik ten został opracowany w 2019 r. na potrzeby pomiaru wdrażania strategii Europa 2030.

wiejskich, a pozyskane dane pozwoliły na włączenie w celach porównawczych odpowiedzi badanych mieszkańców wsi niekorzystających z pomocy społecznej.

2. Opis badań i metodyki

Celem opracowania jest rozpoznanie i zrozumienie, jak zjawiska ubóstwa i ubóstwa energetycznego związane są z poziomem życia i sytuacją ekonomiczną mieszkańców obszarów wiejskich na Mazowszu, a także jaka jest skala i charakter tych zjawisk. W tekście odwołano się do wybranych wyników dwóch realizowanych kolejno po sobie projektów badawczych: (1) „Przeprowadzenie badania przyczyny ubóstwa w województwie mazowieckim na podstawie przygotowanego raportu metodologicznego oraz opracowanie Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu w województwie mazowieckim na lata 2023–2026” (2022)² oraz (2) „Przeprowadzenie badania przyczyn ubóstwa energetycznego w województwie mazowieckim wraz z opracowaniem raportu (diagnozy)” (2023)³. W tych badaniach podjęto próbę określenia sytuacji

² Nr projektu 3/MCPS/05/2022/B/BS, finansowany był on ze środków Mazowieckiego Centrum Polityki Społecznej (MCPS). W projekcie opisano sytuację majątkową osób korzystających z pomocy społecznej, uwarunkowania różnych form ubóstwa i stopień zaspokojenia potrzeb (zob. Kalinowski i in. 2022). Podstawowym celem tych badań było rozpoznanie czynników i obszarów, w których przejawia się zjawisko ubóstwa na Mazowszu, oraz wskazanie tych, które w największym stopniu powodują wykluczenie społeczne. Podjęto także próbę określenia skuteczności narzędzi pomocy społecznej w zakresie przeciwdziałania marginalizacji osób ubogich. Definiując ubóstwo w tych badaniach, odwołano się do wielu definicji, w tym ubóstwa ustawowego. Tzw. ustawową granicę ubóstwa określa kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej. Definicja ta wyznaczyła badaną populację – byli to beneficjenci pomocy społecznej. Ankietowanie grupy realizowano w okresie od czerwca do lipca 2022 r. Indywidualne wywiady kwestionariuszowe zostały przeprowadzone przy wykorzystaniu technik PAPI (Paper and Pen Personal Interview) oraz CATI (Computer-Assisted Telephone Interviewing). Badania przeprowadzono we wszystkich powiatach województwa mazowieckiego na reprezentatywnej próbie 1057 osób korzystających z pomocy społecznej. Dobór próby miał charakter kwotowy, uwzględniono dwie zmienne różnicujące: typ miejscowości (miasto/wieś) i obszar zamieszkania. Próba została dobrana proporcjonalnie zgodnie z kryteriami względem generalnej populacji. Na podstawie danych MCPS z 2020 r. stwierdzono, iż liczba rodzin, którym przyznano świadczenia z powodu ubóstwa, wynosi 48 799, w tym na wsi zamieszkiwało ok. 38% (18 512 rodzin), a w mieście – 62% (30 287 rodzin). Respondenci pochodzili ze wszystkich powiatów województwa mazowieckiego.

³ Nr projektu 1/MCPS/05/2023/B/BS, ten projekt również finansowany był ze środków MCPS. Dotyczył on szczególnego rodzaju ubóstwa, mianowicie ubóstwa energetycznego, które wyraźnie wpływa na warunki życia gospodarstw domowych, jednak dotąd nie było ono systematycznie badane i opisywane (szczególnie przez badaczy zajmujących się rozwojem obszarów wiejskich). Głównym celem tego projektu było określenie skali ubóstwa energetycznego w województwie mazowieckim wraz z charakterystyką tego zjawiska (zob. Kalinowski i in. 2023). W ramach przeprowadzonych badań zidentyfikowano i poddano analizie czynniki, które najbardziej determinują występowanie

Tabela 1. Respondenci z obszarów wiejskich, których odpowiedzi uwzględniono w niniejszej analizie

Table 1. Survey respondents in rural areas whose responses were included in the analysis

	2022	2023
Badani	410 beneficjentów OPS na obszarach wiejskich	658 mieszkańców wsi (niebeneficjentów OPS); 234 beneficjentów OPS na obszarach wiejskich

Źródło: badania własne.

Source: own research.

mieszkańców obszarów wiejskich i beneficjentów pomocy społecznej na tych obszarach w województwie mazowieckim w kontekście przenikania się zjawisk ubóstwa i ubóstwa energetycznego.

Prezentowane w niniejszej analizie wyniki dotyczą wyłącznie „wiejskich części” badanych populacji. Spośród 1057 ankietowanych beneficjentów w 2022 r. do analizy włączono odpowiedzi 410 beneficjentów OPS będących mieszkańcami mazowieckich wsi (co stanowiło 38,8% wszystkich badanych beneficjentów). Natomiast spośród ankietowanych w 2023 r. 2000 mieszkańców województwa do analiz włączono 658 osób będących mieszkańcami wsi (stanowili oni 32,9% badanej próby) oraz 234 beneficjentów OPS z obszarów wiejskich (z całej badanej próby liczącej 625 beneficjentów, co stanowiło 37,4%).

Odpowiedzi „wiejskich” respondentów zostały w analizie zestawione z odpowiedziami wszystkich beneficjentów oraz mieszkańców województwa niekorzystających ze świadczeń pomocy społecznej. Dane te stanowią punkt referencyjny oraz ukazują podobieństwa i różnice między beneficjentami z obszarów wiejskich a pozostałymi grupami respondentów.

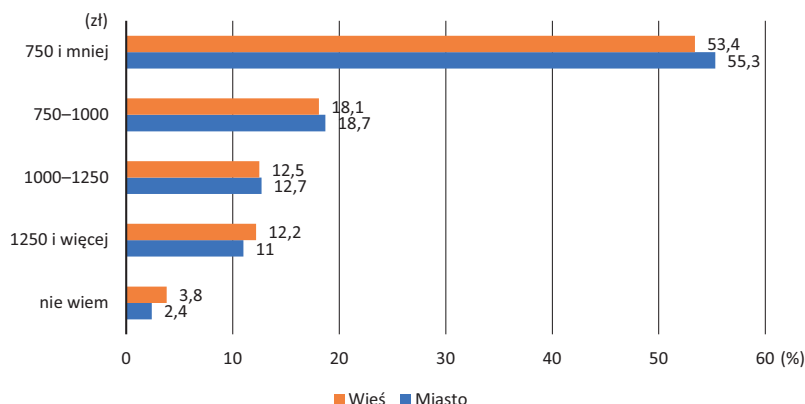
ubóstwa energetycznego. W założeniach badawczych projektu przyjęto, że analiza tego zjawiska nie może dotyczyć wyłącznie osób najuboższych korzystających ze świadczeń pomocy społecznej. Z tego względu zrealizowano reprezentatywne badania wśród mieszkańców we wszystkich powiatach województwa mazowieckiego oraz badania beneficjentów OPS. Badanie mieszkańców województwa mazowieckiego zrealizowano, wykorzystując technikę badawczą CAWI (Computer-Assisted Web Interview) i CATI. W próbie badawczej uwzględniono zróżnicowanie według obszaru zamieszkania (powiat), typu miejscowości (miasto/wieś) i płci. Badanie zrealizowano na próbie 2000 mieszkańców województwa. Natomiast badanie beneficjentów OPS obejmowało 625 osób i było prowadzone przy wykorzystaniu techniki PAPI oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych (Individual In-depth Interview – IDI). Dobór próby miał charakter kwotowy. W próbie badawczej uwzględniono zmienne różnicujące, takie jak typ miejscowości (miasto/wieś) i obszar zamieszkania (region). Badania zrealizowano we wszystkich powiatach województwa mazowieckiego.

3. Wyniki

Punktem wyjścia prowadzonych rozważań są odpowiedzi beneficjentów pomocy społecznej dotyczące subiektywnej oceny sytuacji materialnej. Ankietowani beneficjenci określali ją za pomocą pięciopunktowej skali (zdecydowanie dobra, dobra, trudno powiedzieć, zła, zdecydowanie zła). Udział osób postrzegających ją negatywnie (suma wskazań: zła i zdecydowanie zła) był zbliżony wśród mieszkańców miast i wsi – sięgał 1/3. Nieznacznie gorzej swoją sytuację oceniali beneficjenci zamieszkujący miasta niż ci żyjący na obszarach wiejskich (różnice nie przekraczały 2–3 p.p.).

Dla osób, które utrzymywały się jedynie ze świadczeń pomocy społecznej, dochody były ściśle związane z kwotami uregulowanymi ustawowo (takimi jak kwota zasiłku stałego). W przeliczeniu na osobę w gospodarstwie domowym to właśnie wokół tej kwoty oscylowały dochody ponad połowy badanej grupy. Częściej najniższe dochody osiągalni mieszkańcy miast (55,3%), z kolei relatywnie najwyższe (1250 zł i więcej) – osoby zamieszkujące obszary wiejskie (12,2%). W toku badań zwrócono uwagę na osoby, które zadeklarowały, że nie znają swoich dochodów (3,8% beneficjentów na wsi i 2,4% w mieście), ponieważ ta grupa może znajdować się w stanie najgłębszej deprivacji. Jednakże wskazania te mogły odbiegać od stanu faktycznego – część osób mogła ukrywać wysokość dochodów, m.in. w obawie przed utraceniem prawa do otrzymywania świadczeń (rysunek 1). Ponadto owi respondenci mogli nie oddawać w pełni stanu faktycznego również ze względu na nieregularność dochodów, niejasne sytuacje rodzinne, a także dynamicznie zmieniające się sytuacje życiowe. Z tego względu opieranie badań na deklarowanych wartościach bezwzględnych może prowadzić do błędnych wniosków, zatem powinno być traktowane raczej jako informacja dodatkowa będąca szkicem faktycznej sytuacji.

Badani wskazywali także, czy obecny dochód pozwalał na zaspokojenie potrzeb. Prawie połowa respondentów (44,9%) odczuwa brak wystarczających środków finansowych do spełnienia swoich potrzeb. Spośród tych osób ok. 1/6 (16,9%) wskazała, że nie są w stanie zapewnić sobie podstawowych potrzeb związanych z mieszkaniem, ubraniem i jedzeniem. Dodatkowo fakt, że 1/3 osób korzystających z pomocy społecznej na wsiach Mazowsza może zaspokoić wszystkie swoje potrzeby tylko poprzez bardzo oszczędne życie wskazuje, iż sytuacja finansowa tych osób jest bardzo trudna. Oznacza to, że mimo pomocy społecznej wielu beneficjentów nadal musi istotnie kontrolować wydatki, by zapewnić sobie spełnienie nawet podstawowych potrzeb. Świadczy to o istnieniu problemów z dostępem do odpowiednich zasobów – finansowych, lecz także innych, np. mieszkaniowych czy rzeczowych – dla mieszkańców wsi na Mazowszu.

Rysunek 1. Deklarowane dochody beneficjentów pomocy społecznej na Mazowszu w podziale miasto–wieś

Figure 1. Declared income of social assistance beneficiaries in the Masovian Voivodeship in urban and rural areas

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MCPS.
Source: own compilation based on MCPS data.

Mimo różnych metod radzenia sobie w trudnej sytuacji głównym sposobem deklarowanym przez badanych pozostawała droga instytucjonalna – korzystanie z pomocy społecznej. Dotyczyło to ponad połowy respondentów – w nieznacznie mniejszym stopniu na obszarach wiejskich. Wyniki te można jednak rozumieć dwójako. Po pierwsze ankietowani już korzystali z pomocy społecznej, którą mogli widzieć jako jedyną możliwość radzenia sobie w życiu codziennym, a inne sposoby zdobycia środków pieniężnych uznawali za uzupełniające, dodatkowe. Po drugie pomoc społeczna mogła być postrzegana jako metoda radzenia sobie w sytuacji trudniejszej niż ta, w której aktualnie znajdował się ankietowany. Powszechnie było ograniczanie bieżących potrzeb, które stosowała ponad 1/3 beneficjentów, a nieco rzadziej wskazywano na korzystanie z pomocy krewnych. Mniej więcej jeden na dziesięciu beneficjentów na obszarach wiejskich wskazywał wykonywanie dodatkowej pracy przez członka gospodarstwa domowego, co świadczyć może o mikrozaradności.

Uszczegółowienie wskazań respondentów możliwe było, gdy pod uwagę wzięto wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej i społecznej (SMSD). Określa on brak możliwości realizacji 7 z 13 niezbędnych potrzeb, które przeciętny człowiek uważa za pożądane lub wręcz niezbędne do życia (6 związanych z jednostką i 7 związanych z gospodarstwem domowym). Poszczególne potrzeby spełnione

Tabela 2. Możliwości materialne gospodarstw domowych beneficjentów pomocy społecznej (2022, w %)**Table 2.** Material capabilities of households receiving social assistance (2022, in %)

Czy stałe dochody w gospodarstwie domowym pozwalają zaspokoić bieżące potrzeby?	Beneficjenci OPS – wieś	Beneficjenci OPS – ogółem
Nie, czasami nie wystarcza nawet na jedzenie	18,5	24,1
Nie, nie zaspokajamy potrzeb związanych ze zdrowiem, kulturą i edukacją	9,5	8,9
Nie, nie zaspokajamy wszystkich potrzeb związanych z mieszkaniem, ubraniem i żywnością	16,9	20,2
Tak, ale musimy żyć bardzo oszczędnie	31,3	26,4
Tak, ale tylko na żywność	5,9	5,5
Tak, ale tylko najważniejsze potrzeby żywnościowe, ubranie i mieszkanie	9,2	9,3
Tak, wszystkie, ale nie odkładamy na przyszłość	6,4	4,3
Tak, jeszcze odkładamy na przyszłość	2,3	1,4

Źródło: badania własne.

Source: own research.

są w różnym stopniu, przy czym mają one indywidualny charakter dla każdego gospodarstwa domowego (zob. Dudek 2018). Najczęściej spełnianymi potrzebami są: terminowe regulowanie opłat związanych z mieszkaniem, spłatą rat i kredytów (u ponad 3/4 badanych osób) oraz posiadanie przynajmniej dwóch par odpowiednio dopasowanego obuwia do odnośnej pory roku (70,3%) (tabela 3). W najmniejszym stopniu spełniano potrzeby związane z opłaceniem tygodniowych wakacji dla rodziny (mógł sobie na to pozwolić nie więcej niż jeden na dziesięciu badanych), wymianą zniszczonych mebli (13,6%) i pokryciem niespodziewanego wydatku (ponad 15,9%). Wartości poszczególnych składowych wskaźnika SMSD miały nieco wyższe wartości wśród beneficjentów mieszkających na wsi niż w całej próbie. Takie postawy wynikają ze zróżnicowania potrzeb, odmiennych aspiracji życiowych, a także subiektywnych priorytetów w życiu respondentów. Wyjątek stanowiły odpowiedzi ankietowanych dotyczące możliwości ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb – tu wartości wśród osób z obszarów wiejskich były nieco niższe i wskazywały one, że nawet 1/3 badanych nie mogła pozwolić sobie na ogrzewanie domu na satysfakcjonującym poziomie.

To m.in. właśnie ta obserwacja skierowała autorów niniejszej pracy do poszukiwania dalszych prawidłowości w zakresie istnienia – jego skali i charakteru – zjawiska ubóstwa energetycznego na Mazowszu. Można bowiem przyjąć, że to właśnie osoby

Tabela 3. Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej i społecznej – beneficjenci OPS (2022, w %)**Table 3.** Index of deep material and social deprivation – social assistance beneficiaries (2022, in %)

Czy ma Pan(i) możliwość zaspokojenia następujących potrzeb:	Beneficjenci OPS – wieś	Beneficjenci OPS – ogółem
Opłacenie tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku	10,3	9,0
Spożywanie mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień	63,3	55,0
Ogrzewanie mieszkania odpowiednio do potrzeb	63,8	68,2
Pokrycie niespodziewanego wydatku w wysokości 600 zł na osobę	15,9	12,7
Terminowe regulowanie opłat związanych z mieszkaniem, spłatą rat i kredytów	76,4	69,3
Posiadanie samochodu (w tym służbowego, firmowego) wykorzystywanego do celów prywatnych	30,0	18,2
Wymiana zużytej odzieży na nową	54,9	50,6
Posiadanie przynajmniej dwóch par odpowiednio dopasowanego obuwia do odnośnej pory roku	70,3	67,8
Wydawanie raz w tygodniu niewielkiej sumy pieniędzy na własne potrzeby	39,0	38,5
Regularne uczestnictwo w różnych formach spędzania czasu wolnego	23,6	24,5
Spotykanie się co najmniej raz w miesiącu z przyjaciółmi/rodziną na posiłku/drinku	42,1	38,2
Posiadanie dostępu do Internetu	61,3	59,5
Wymiana zniszczonych mebli	13,6	11,9

Źródło: badania własne.

Source: own research.

ograniczające swoje potrzeby do minimum i nierealizujące wszystkich niezbędnych potrzeb życiowych są najbardziej zagrożone ubóstwem energetycznym. Trudna sytuacja materialna może być kluczowym czynnikiem występowania tego zjawiska oraz tym, które może je wyraźnie pogłębiać. Ilustracją tego procesu są dane obrazujące odsetek dochodów przeznaczanych na wydatki związane z energią (tzw. wskaźnik LIHC) – jest to jeden z rezultatów badań przeprowadzonych w 2023 r.

Wskaźnik LIHC, oznaczający niskie dochody i wysokie wydatki na energię, pozwala określić, czy gospodarstwa domowe ponoszą zbyt wysokie wydatki na energię w porównaniu z dochodami – jeśli przyjmuje on wartość powyżej 10%, to zgodnie z tym dane gospodarstwo można uznać za ubogie energetyczne. Układ odpowiedzi respondentów zwraca uwagę na różnice między beneficjentami OPS

Tabela 4. Udział wydatków na energię gospodarstw domowych (2023, w %)**Table 4.** Share of household energy expenditures (2023, in %)

Jaki udział w budżecie gospodarstwa domowego stanowią wydatki na energię?	Beneficjenci OPS – wieś	Beneficjenci OPS – ogółem	Mieszkańcy województwa (niebeneficjenci) – wieś
10% i mniej	27,0	24,0	52,9
11–25%	34,1	38,9	33,1
26–50%	31,6	29,3	7,9
Powyżej 50%	7,3	7,8	1,5
Nie wiem / trudno powiedzieć	nd.	nd.	3,5
Odmowa odpowiedzi	nd.	nd.	1,1

nd. – nie dotyczy (not applicable)

Źródło: badania własne.

Source: own research.

a pozostałymi mieszkańcami województwa. Wśród ankietowanych, którzy nie korzystają ze wsparcia pomocy społecznej, najwięcej osób przeznacza na ten rodzaj wydatków do 10% swoich dochodów – ich udział na wsi, jak i w ogóle badanej populacji sięgał nieco ponad połowy (tabela 4). 1/3 stanowili ci, którzy deklarowali wydatki energetyczne na poziomie 11–25% budżetu gospodarstwa domowego. Natomiast wśród beneficjentów OPS na obszarach wiejskich sytuacja była bardziej złożona, a udział tych wydających na energię relatywnie większy – wyższy niż wśród pozostałych mieszkańców województwa (tak ogółem, jak i w obrębie osób mieszkających na wsi). Najmniej liczne były grupy ankietowanych beneficjentów, którzy wydają najmniej i najwięcej: nieco ponad 1/4 stanowili wydający na energię do 10% dochodów, a 7% ci przeznaczający na energię więcej niż połowę dochodów. 1/3 wynosił udział osób, którzy na wydatki energetyczne przeznaczają od 11 do 25% i niemal tyle samo (31,6%) odsetek osób wydających między czwartą częścią a połową budżetu.

Wartości wskaźnika LIHC uzupełniły subiektywne wskazania respondentów dotyczące tego, czy byli oni w stanie zaspokajać potrzeby energetyczne. W przypadku ankietowanych korzystających ze świadczeń OPS mniej niż 1/5 mogła zaspokoić tego rodzaju potrzeby. Ponad połowa deklarowała, że udaje jej się to pod warunkiem ograniczenia zużycia energii. Jeden na dziesięciu ankietowanych beneficjentów mógł pozwolić sobie tylko na ogrzanie pokoju, w którym śpi, a co piąty nie był w stanie zaspokoić potrzeb energetycznych. Odpowiedzi beneficjentów mieszkających na wsi nie różniły się znacząco od ogólnej badanej populacji beneficjentów OPS.

Tabela 5. Zaspokojenie bieżących potrzeb energetycznych (2023, w %)**Table 5.** Satisfaction of current energy needs (2023, in %)

Czy zaspokaja Pan/Pani bieżące potrzeby energetyczne?	Beneficjenci OPS – wieś	Beneficjenci OPS – ogółem	Mieszkańcy województwa (niebeneficjenci) – wieś
Tak, bez problemów	16,8	17,2	56,9
Tak, ale muszę ograniczać zużycie energii	50,4	51,3	35,5
Tak, częściowo, mogę sobie pozwolić tylko na ogrzanie pokoju, w którym śpię	11,0	10,5	4,2
Nie, nie zaspokajamy potrzeb związanych z energią i ciepłem	20,2	20,4	1,2
Nie mam potrzeb związanych z energią i ciepłem	1,6	0,7	0,7

Źródło: badania własne.

Source: own research.

Większe różnice były widoczne, jeśli pod uwagę wzięto subiektywne wskazania w zakresie możliwości pokrycia potrzeb energetycznych. Okazało się – zgodnie z przypuszczeniami – że sytuacja niebeneficjentów była znacznie lepsza (tabela 5). Ponad połowa tych respondentów mogła pozwolić sobie na zaspokojenie bieżących potrzeb energetycznych, mniejszość – 1/3 – musiała zaś ograniczać zużycie energii, a pozostałe odpowiedzi wskazujące na wyraźne problemy z pokryciem potrzeb energetycznych były sporadyczne – wśród ankietowanych na wsi wynosiły one ok. 6%.

Problemy finansowe, które utrudniają możliwość zaspokojenia potrzeb energetycznych, przekładają się na istnienie zadłużeń za nieuiszczone opłaty oraz problemy z terminową płatnością za nie. Stopniowe nawarstwianie się problemów z opłatą rachunków, zwłaszcza długotrwałe, może doprowadzić do powstawania zaległości, których konsekwencją będzie ubóstwo energetyczne. Trudności w tym zakresie mogą wynikać m.in. z odmiennych interwałów w rozliczaniu się z dostawcą, stosowanych źródeł ciepła oraz modelu ich wykorzystywania w gospodarstwach domowych. Mniej więcej co dziesiąty spośród beneficjentów pomocy społecznej deklarował posiadanie zadłużenia z tytułu opłat za gaz, ogrzewanie lub energię elektryczną. Na wsi co piąty miał problemy z terminową płatnością za prąd i ogrzewanie (tabela 6). Wskaźniki te były wyższe w przypadku całej badanej populacji beneficjentów, wśród których nawet co trzeci nie dokonywał opłat za prąd w terminie, a co czwarty – za ogrzewanie. Tu także badane populacje znacząco się różniły. Mieszkańcy Mazowsza niebędący beneficjentami zdecydowanie rzadziej doświadczali problemów zadłużenia lub nieterminowej płatności za prąd czy gaz.

Tabela 6. Problemy z zaspokojeniem potrzeb energetycznych (2023, w %)**Table 6.** Problems with meeting energy needs (2023, in %)

	Beneficjenci OPS – wieś	Beneficjenci OPS – ogółem	Mieszkańcy województwa (niebeneficjenci) – wieś
Posiada zadłużenie za opłaty za gaz, ogrzewanie lub energię elektryczną	8,8	11,3	2,7
Ma problemy z terminową płatnością za prąd (często i czasami)	21,9	29,8	16,4
Ma problemy z terminową płatnością za ogrzewanie (często i czasami)	18,3	26,3	11,9

Źródło: badania własne.

Source: own research.

Zaspokojenie potrzeb energetycznych zależy nie tylko od możliwości finansowych, lecz także od innych czynników – do jednych z najistotniejszych zalicza się tu kondycję mieszkań lub domów. Odpowiedzi beneficjentów pomocy społecznej mieszkających na wsi wskazują, że przeciętnie mieszkają oni w gorszych warunkach niż inni ankietowani wskazani w poniższej tabeli. Duże różnice widoczne były w przypadku ocieplenia budynków – aż 2/3 osób korzystających z pomocy społecznej i mieszkających na wsi mieszkało w budynkach, które nie były ocieplone lub były ocieplone tylko częściowo (tabela 7). Dla porównania odsetek takich osób wśród wszystkich respondentów był niższy o blisko 15 p.p., a w porównaniu z mieszkańcami wsi, którzy nie korzystają z pomocy społecznej – blisko dwukrotnie niższy. Znaczne różnice widoczne były również w zakresie wskazań badanych dotyczących szczelności okien. Blisko połowa respondentów-beneficjentów na wsi borykała się z problemem nieszczelności okien. Odsetek ten był aż czterokrotnie niższy w przypadku niebeneficjentów. Duże różnice istniały także w przypadku osób borykających się z problemem przeciekającego dachu – ich udział wśród beneficjentów był trzykrotnie wyższy niż wśród pozostałych ankietowanych mieszkańców województwa.

W badaniach realizowanych w latach 2022 i 2023 starano się uwzględnić również postawy badanych – do niniejszego opracowania włączono te dotyczące indywidualnych „energooszczędnych strategii” ankietowanych oraz te związane z ubóstwem energetycznym. W zakresie możliwości wymiany źródeł ogrzewania ok. 2/3 badanych wskazało, że gdyby mieli taką możliwość, to zdecydowałiby się na wymianę. Odpowiedzi wyznaczonych subpopulacji nie były wyraźnie zróżnicowane (tabela 8).

Wyraźnie odmienne były zaś wskazania beneficjentów i niebeneficjentów dotyczące stosowania urządzeń elektronicznych oszczędzających energię. Dwóch na

Tabela 7. Warunki mieszkaniowe badanych (2023, w %)**Table 7.** Housing conditions of respondents (2023, in %)

	Beneficjenci OPS – wieś	Beneficjenci OPS – ogółem	Mieszkańcy województwa (niebeneficjenci) – wieś
Mieszka w nieocieplonym lub tylko częściowo ocieplonym budynku	65,3	51,5	36,2
Ma nieszczelne lub tylko częściowo szczelne okna	47,2	43,9	12,8
Ma przeciekający dach	15,6	13,4	6,5
Ma gnijące ramy okienne lub podłogi, zawilgocone ściany, podłogi lub fundamenty	26,9	26,1	26,7
Dom/mieszkanie wymaga termomodernizacji	54,0	46,9	39,6

Źródło: badania własne.

Source: own research.

pięciu ankietowanych korzystających ze wsparcia OPS deklarowało wykorzystywanie takich urządzeń. Wśród niebeneficjentów odsetek ten był znacząco wyższy – sięgał ponad 60%.

Jeden na trzech beneficjentów OPS z obszarów wiejskich wskazywał, że zjawisko ubóstwa energetycznego dotyczy tylko najuboższych. Odsetek ten był wyższy wśród pozostałych ankietowanych mieszkańców Mazowsza. Jednakże we wszystkich

Tabela 8. Subiektywne wskazania badanych dotyczące ubóstwa energetycznego i przeciwdziałania temu zjawisku (2023, w %)**Table 8.** Subjective indications of surveyed individuals regarding energy poverty and efforts to counteract this phenomenon (2023, in %)

	Beneficjenci OPS – wieś	Beneficjenci OPS – ogółem	Mieszkańcy województwa (niebeneficjenci) – wieś
Gdybym miał taką możliwość, to zmieniłbym źródło ogrzewania na bardziej energooszczędne	60,2	63,7	61,8
Stosuję urządzenia elektroniczne oszczędzające energię	40,5	41,6	64,0
Ubóstwo energetyczne dotyka tylko najuboższych	30,4	36,7	41,0

Źródło: badania własne.

Source: own research.

analizowanych subpopulacjach mniejszość (nieco ponad 40%) badanych łączyła zjawisko ubóstwa z ubóstwem energetycznym.

W badaniu – podobnie jak w tym z 2022 r. – uwzględniono również subiektywne odczucia respondentów względem środków zaradczych, które można podzielić ze względu na formę (rzeczowe i finansowe) oraz trwałość (krótkotrwałe [doraźne] i długotrwałe). W obu grupach – beneficjentów oraz niebeneficjentów (bez względu na miejsce zamieszkania) – najczęściej wskazywano przydatność form pomocy o charakterze finansowym oraz doraźnym. Przeważnie dotyczyło to opłacania rachunków za elektryczność i ogrzewanie, a także pomoc rzeczową w postaci opału. Rozwiązaniom o charakterze długotrwałym, takim jak pomoc w remoncie czy wymianie źródeł ogrzewania przypisywano niższą przydatność. Zasadniczo oceny środków zaradczych różniły beneficjentów i niebeneficjentów. Blisko połowa badanych z pierwszej grupy była nimi potencjalnie zainteresowana, podczas gdy wśród respondentów niekorzystających z pomocy społecznej odsetek ten wynosił nie więcej niż 30%. Oznacza to dużą polaryzację potrzeb, a także świadczy o odmiennych preferencjach w zakresie wykorzystywania narzędzi przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu.

4. Podsumowanie

Problem ubóstwa – w tym ubóstwa energetycznego – to kwestia wymagająca stałego monitorowania i badań. Jej aktualność zmienia się m.in. w zależności od poziomu i kierunków rozwoju gospodarczego, polityki społecznej oraz innych czynników ekonomicznych i społecznych. Są one zróżnicowane w przestrzeni Polski, zwłaszcza w przekroju wieś–miasto. Niebagatelne znaczenie ma tu również charakter wsi i oddalenie od miasta powiatowego czy wojewódzkiego, a także ośrodków aglomeracyjnych. Nawet Mazowsze, choć jest jednym z najbardziej rozwiniętych regionów Polski, doświadcza nierówności ekonomicznych, co – zgodnie z wynikami przeprowadzonych badań – manifestuje się występowaniem omawianych problemów.

Mazowieccy beneficjenci na obszarach wiejskich rzadziej wskazywali, że ich obecna sytuacja nie pozwala na zaspokojenie potrzeb. Z jednej strony wskazania te mogą wynikać z „wiejskiej mentalności”, która przejawia się w tym, że przyznanie się jednostki/rodziny do nieradzenia sobie w życiu byłoby uznane za słabość czy wręcz porażkę. Z drugiej zaś ten niższy odsetek osób, którym nie wystarcza środków na życie, może być przejawem podejmowania różnych działań – swego rodzaju mikrozaradności beneficjentów na wsi. Należy także uwzględnić czynniki obiektywne: w miastach wysokie koszty życia mogą utrudniać „wiązaną końca z końcem”, natomiast na obszarach wiejskich uwzględnić należy gorszy dostęp do rynku

pracy i usług oraz wykluczenie komunikacyjne. Intrygujące byłoby sprawdzenie, jaka jest skala i wymiary ubóstwa w różnych typach mazowieckich wsi. Dalszego rozpoznania wymagają także – nieporuszone zbyt często przez badaczy ubóstwa i wykluczenia społeczne – aspekty kulturowe czy mentalnościowe mieszkańców wsi korzystających z pomocy społecznej.

Mazowsze to duży i zróżnicowany region, gdzie występują problemy z dostępem do odpowiednich warunków mieszkaniowych. Niska jakość mieszkań i nieadekwatne warunki mieszkaniowe przyczyniają się do ubóstwa energetycznego, którego silniejsze przejawy widoczne są na obszarach wiejskich województwa. To stosunkowo mało zbadany wymiar ubóstwa, który starano się uwzględnić w prezentowanych badaniach. Okazuje się, że mieszkańcy wsi – zarówno otrzymujący świadczenia pomocy społecznej, jak i niekorzystający z tego wsparcia – funkcjonują w gorszych warunkach mieszkaniowych niż mieszkańcy miast. Ujawnia to nowy wymiar ubóstwa na wsi, który powinien być postrzegany nie tyle jako aspekt ubóstwa dochodowego, ile jako odrębny wymiar deprivacji. Zwraca to także uwagę na fakt, że problemy ubóstwa i ubóstwa energetycznego są nierozzerwalne. Zagrożone ubóstwem energetycznym są również osoby nieubogie, a ubodzy należą do grupy zagrożonej nim w największym stopniu. Wywołuje to dysonans w poszukiwaniu skutecznych narzędzi pomocy⁴.

Artykuł z założenia miał przedstawiać wyniki badań dwóch projektów, jednocześnie jest zachętą do dalszych rozważań nad problemem ubóstwa i ubóstwa energetycznego na obszarach wiejskich, w tym Mazowsza. Konieczne jest pogłębienie wiedzy na temat skali i zróżnicowania ubóstwa w różnych typach funkcjonalnych obszarów wiejskich, uwzględniając takie czynniki, jak: typ wsi, położenie i struktura społeczna. Pozwoli to na opracowanie bardziej precyzyjnych strategii przeciwdziałania ubóstwu. Strategie te muszą mieć charakter lokalny. Ważne jest też zbadanie aspektów kulturowych i mentalnościowych mieszkańców wsi korzystających z pomocy społecznej, aby lepiej zrozumieć ich postrzeganie ubóstwa, gotowość do korzystania z pomocy i wpływ na skuteczność programów przeciwdziałania ubóstwu.

⁴ Bezpośrednie transfery pieniężne, chociażby takie jak wypłacany w 2022 r. zasiłek węglowy, są rozwiązaniem dobrym jedynie dla osób najuboższych, które nie byłyby w stanie spełnić potrzeb energetycznych bez rezygnacji z innych, równie podstawowych. Poszukując długotrwałych rozwiązań problemów związanych z ubóstwem energetycznym, należy zaś koncentrować się na poprawie dostępności do źródeł energii oraz kondycji mieszkań i źródeł ciepła, a także stabilności cen energii (Herudziński, Swacha 2022; EPAH 2021).

Bibliografia

- Adom P.K., Amuakwa-Mensah F., Agradi M.P., Nsabimana A. (2021). Energy poverty, development outcomes, and transition to green energy. *Renewable Energy*, 178, 1337–1352. DOI:10.1016/j.renene.2021.06.120.
- Bertolini P. (2019). Overview of income and non-income rural poverty in developed countries. <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/03/bertolini-Overview-rural-poverty-developed-countries-1.pdf> (dostęp: 01.03.2024).
- Birol F. (2007). Energy economics: A place for energy poverty in the agenda? *The Energy Journal*, 28 (3), 1–6.
- Boguszewski R., Herudziński T. (2018). *Ubóstwo energetyczne w Polsce*. Warszawa: Pracownia Badań Społecznych SGGW. https://www.cire.pl/pliki/2/2018/ubostwo_energetyczne_w_polsce_raport_03_09_2018.pdf (dostęp: 01.03.2024).
- Bouzarovski S., Petrova S. (2015). A global perspective on domestic energy deprivation: Overcoming the energy poverty-fuel poverty binary. *Energy Research & Social Science*, 10, 31–40. DOI:10.1016/j.erss.2015.06.007.
- Bouzarovski S., Petrova S., Sarlamanov R. (2012). Energy poverty policies in the EU: A critical perspective. *Energy Policy*, 49, 76–82.
- Bouzarovski S., Thomson H., Cornelis M. (2021). Confronting energy poverty in Europe: A research and policy agenda. *Energies*, 14 (4), 1–19. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/78534/ssoar-energies-2021-4-bouzarovski_et_al-Confronting_Energy_Poverty_in_Europe.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-energies-2021-4-bouzarovski_et_al-Confronting_Energy_Poverty_in_Europe.pdf (dostęp: 01.03.2024). DOI:10.3390/en14040858.
- Cheng Z., Tani M., Wang H. (2021). Energy poverty and entrepreneurship. *Energy Economics*, 102, 2–31. DOI:10.1016/j.eneco.2021.105469.
- Czubak W., Sadowski A. (2010). Czynniki determinujące wykorzystanie środków UE w ramach działania 6 PROW „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 113, 151–161.
- Dong K., Dou Y., Jiang Q. (2022). Income inequality, energy poverty, and energy efficiency: Who cause who and how? *Technological Forecasting and Social Change*, 179, DOI:10.1016/j.techfore.2022.121622.
- Dudek H. (2018). Analiza wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej w regionach UE za pomocą regresji dla zmiennej frakcyjnej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 507. DOI:10.15611/pn.2018.507.05.
- EAPN Polska [European Anti-Poverty Network] (2021). R. Szarfenberg. Poverty Watch 2021. Monitoring ubóstwa finansowego i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce w 2020 r. https://www.eapn.org/pl/eapn/uploads/2021/10/monitoring_ubostwa_2021_final.pdf (dostęp: 01.03.2024).

- EPAH [Energy Poverty Advisory Hub] (2021). Walka z ubóstwem energetycznym poprzez działania lokalne. Inspirujące przypadki z całej Europy. https://energy-poverty.ec.europa.eu/system/files/2022-02/EPAH_inspiring%20cases%20from%20across%20Europe_report_PL.pdf (dostęp: 01.03.2024).
- Golinowska S. (2018). *Modele polityki społecznej w Polsce i Europie na początku XXI wieku*. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Golinowska S. [red.] (1997). *Polska bieda II. Kryteria, ocena, przeciwdziałanie*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Golinowska S. [red.] (1996). *Polska bieda. Kryteria, ocena, przeciwdziałanie*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Górska A. (2022). *Unia Europejska wobec problemu ubóstwa energetycznego w wybranych państwach członkowskich*. Warszawa: Fundacja na rzecz Czystej Energii.
- Herrero S.T. (2017). Energy poverty indicators: A critical review of methods. *Indoor and Built Environment*, 26 (7), 1018–1031.
- Herudziński T., Swacha P. (2022). Transformacja energetyczna w Polsce – perspektywa sieciowej analizy dyskursu programów partii politycznych oraz społecznej percepcji zmian sektora energetycznego. *Studia Politologiczne*, 64, 184–203. DOI:10.33896/SPolit.2022.64.11.
- Jewczak M., Korczak K. (2023). Poverty in selected European countries: A spatio-temporal analysis from 2003–2020. *Comparative Economic Research Central and Eastern Europe*, 26 (3), 87–105. DOI:10.18778/1508-2008.26.22.
- Kalinowski S. (2022). Ubóstwo i wykluczenie na wsi. W: J. Wilkin, A. Hałasiewicz (red.). *Polska Wieś 2022. Raport o stanie wsi* (s. 153–169). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kalinowski S., Łuczak A., Szczygieł O., Paczek A., Wojciechowska A., Zwęglińska-Gałecka D. (2024). To heat or not to heat? On (in)perceptible energy poverty among the poor. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 26 (1), 124–138. DOI:10.5604/01.3001.0054.3270.
- Kalinowski S., Łuczak A., Szczygieł O., Wojciechowska A., Klimkowski S., Komorowski Ł. (2022). *Diagnoza do opracowania Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu województwa mazowieckiego na lata 2023–2026*. Warszawa: Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej. https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/22235/Diagnoza_ubostwo.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 01.03.2024).
- Kalinowski S., Łuczak A., Zwęglińska-Gałecka D., Paczek B., Szczygieł O., Wojciechowska A. (2023). *Diagnoza przyczyn ubóstwa energetycznego w województwie mazowieckim*. Warszawa: Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej. https://mcp.s.com.pl/wp-content/uploads/2023/11/Ubostwo_energetyczne_ost-1.pdf (dostęp: 01.03.2024).
- KE [Komisja Europejska] (2020). Zalecenie 2020/1563 dotyczące ubóstwa energetycznego. Dz.U.U.E.L.2020.357.35. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/zalecenie-2020-1563-dotyczace-ubostwa-energetycznego-69368313> (dostęp: 01.03.2024).
- Kurowska A. (2008). *Skąd się bierze bieda?* Warszawa: Forum Obywatelskiego Rozwoju.
- Lis M., Miazga A., Sałach K., Szpor A., Świącicka K. (2016). *Ubóstwo energetyczne w Polsce – diagnoza i rekomendacje*. Warszawa: Instytut Badań Strukturalnych.

- Łapińska-Tyszcza K., Perepeczko B. (2002). Subiektywny i obiektywny wymiar ubóstwa na wsi. *Wieś i Rolnictwo*, 116, 74–91.
- Nagaj R. (2022). Macroeconomic policy versus fuel poverty in Poland: Support or barrier. *Energies*, 15 (13), 4710. DOI:10.3390/en15134710.
- Okushima S. (2017). Gauging energy poverty: A multidimensional approach. *Energy*, 137, 1159–1166. DOI:10.1016/j.energy.2017.05.137.
- ONZ (2015). Agenda na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030. https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf (dostęp: 01.03.2024).
- Owczarek D., Miazga A. (2015a). *Ubóstwo energetyczne w Polsce*. Warszawa: Instytut na rzecz Ekorozwoju.
- Owczarek D., Miazga A. (2015b). *Dom zimny, dom ciemny – czyli ubóstwo energetyczne w Polsce*. Warszawa: Instytut Badań Strukturalnych.
- Pachauri S., Spreng D. (2011). Measuring and monitoring energy poverty. *Energy Policy*, 39 (12), 7497–7504.
- Papada L., Kaliampakos D. (2016). Measuring energy poverty in Greece. *Energy Policy*, 94, 157–165.
- Raczkowska M., Wrzesińska-Kowal J. (2018). Nierówności i ubóstwo ekonomiczne na obszarach wiejskich w Polsce. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 105 (1), 7–17. DOI:10.22630/RNR.2018.105.1.1.
- Rademaekers K., Yearwood J., Ferreira A., Pye S.T., Hamilton I., Agnolucci P., Anisimova N. (2016). *Selecting Indicators to Measure Energy Poverty*. Rotterdam: Trinomics, https://energy.ec.europa.eu/document/download/f9b20e6d-7379-41cd-9945-ae8c7fc5ca9b_en?filename=Annex%204%20Interviews.pdf (dostęp: 01.03.2024).
- Rowtree B.S. (1901). *Poverty: A Study of Town Life*. London: Macmillan.
- Simock N., Thomson H., Petrova S., Bouzarovski S. (2017). *Energy Poverty and Vulnerability*. London–New York: Routledge.
- Stępnia A., Tomaszewska A. (2016). *Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna – analiza problemu i rekomendacje*. Warszawa: Instytut na rzecz Ekorozwoju.
- Stowarzyszenie Wiosna (2023). Raport o biedzie 2023. <https://www.szlachetnapaczka.pl/raport-o-biedzie/> (dostęp: 01.03.2024).
- Szarfenberg R. (2018). Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne. <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/umiws.pdf> (dostęp: 01.03.2024).
- Szarfenberg R. (2012). Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce – pomiar, wyjaśnianie, strategie przeciwdziałania. Warszawa: Fundacja im. Friedricha Eberta. <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/uiws2012a.pdf> (dostęp: 01.03.2024).
- Szukalski P., Wiktorowicz J. (red.) (2023). *Nowi biedni emeryci. O osobach uzyskujących świadczenia emerytalne niższe niż emerytura minimalna. Tom I*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Tarkowska E. (2012). Subiektywny wymiar ubóstwa. W: H. Kubiak (red.). *Polska bieda w świetle Europejskiego Roku Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym* (s. 120–138). Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

Dimensions of Rural Poverty: The Case of Masovian Voivodeship

Abstract: The article presents the results of two research projects dedicated to the issues of poverty and energy poverty. Its aim was to determine the situation of residents and beneficiaries of social assistance centers living in rural areas in the Masovian Voivodeship in the context of the interplay of the studied phenomena. Energy poverty represents a new dimension of rural poverty, which should be perceived not only as an aspect of income poverty but also as a distinct dimension of deprivation. This draws attention to the fact that the issues of poverty and energy poverty are inseparable. In Mazowsze, there is an overlap of income poverty and energy poverty phenomena. People who are not poor are also at risk of energy poverty, while the poor belong to the group most at risk.

Keywords: poverty, social exclusion, energy poverty, Masovian voivodeship.